

boldog 'selig' ~ *bódít* 'betäubt' etimológia, a mostani okfejtés ezt sokkal biztosabbá teszi. *Örül* 'wahnsinnig wird' valószínűleg az *öröl* 'maht' < 'sieh dreht' igéből származik, és a keringő, extatikus mozgás kifejezéséből ered. Egy etimológiai ötlet a *Török bus* 'gőz, kőd' vagy 'varázsol' — magyar *bűsz* és *bosszú*, ebben a magyar *bosszú* 'Rache' szót egy török 'Dampf' ~ 'Zauberei' szóval hozza kapcsolatba, és a sámánizmus révüléseivel magyarázza. *Isten és ördög* a két legfontosabb magyar vallási terminus magyarázatát adja. Jellemző módon egyik szónak sem ismertük korábbi megbízható etimológiáját, jóllehet a kísérletezések száma nem volt csekély. PAIS a 'Gott' jelentésű istent a finnugor *ös* 'Ahn', a 'Teufel' jelentésű ördögöt pedig több finnugor és iráni etimológia lehetőségének végigvizsgálása után még mindig leginkább a török *irlik* 'böser Wicht' szóból származtatja. Az utóbb említett etimológiákhoz képest a *Turul* — *Öseink totemizmusához* című cikk más jellegű (egy részletei 1922 és 1949 között megjelentek), nemcsak az Árpád-ház madártotemizmusával foglalkozik, hanem a magyar kora középkor személynévvé vált állatneveivel is. Itt a totemizmusnál szélesebb jelenségekört találunk. Erre utal az ugyancsak 1922—1929 körül publikált részlet: *Az óvó- és sorsrányító nevek*. Ebben is a régi magyar személynévek varázsszerű csoportját mutatja be.

PAIS Dezső módszeresen kerüli az összefoglalást. Pedig etimológiai több téren is összegezést kívánnak. Személynéveink kapcsolata a névvarázssal jól látszik cikkeiből. Hiedelemnéveink török (és ritkábban finnugor) nevei vallástörténeti korszakokat és rétegeket sejtetnek. A sámánizmussal összefüggő szavak elemzése során minden elődjénél teljesebb szolistát állított össze. Itt azt is fontos megjegyeznünk, hogy különösen kisebb etimológiáiban *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárához* képest is újat ad, sőt ott már tárgyalt szófejtéseihez itt, e könyvben nemegyszer teljesebb adattárt olvashatunk. Nyelvészeti módszertani újítása (főként az itt először publikált cikkekből) az, hogy a török nyelvekből biztosan ki nem mutatható formák és jelentések esetében is feltételezi a magyar folytatást, arra hivatkozva, hogy az átvett szavak is lehetnek az átadó nyelv szempontjából máshonnan nem adatolt, fontos nyelvmemlékek. Ez csak látszólag szélességmegoldás, és az adathiány magyarázatát szolgálja. Mindazáltal egy további megjegyzés kínálkozik ide: aligha véletlen, hogy éppen a hiedelemvilág szavai etimologizálhatók ilyen nehezen. Természetesen minden szó története bonyolult, műveltségsvakaké különösen. Azonban hiedelemnévek és mitológiai alakok esetében éppen a név az *archiszéma*, a mítosz emblematikus rövidségű lényege. Ily módon különleges jelentésfejlődéssel, jelentésdifferenciálódással is számolnunk kell. PAIS Dezső sohasem izolált szavakat, mindig adatesoportokat vizsgál. Az általánosítás itt továbbvihető. (És szemantikai-tipológiai azonosságok is említhetők lennének, a megszokott finnugor vagy török szóegyeztetéseken túlmenően is.)

Hálánk a tudósé, aki e tengersok adatot összegyűjtötte, elrendezte, meggyőzően elemezte. (Egyes oldalra mutató megjegyzések tucatnyi hangtörténeti vagy jelentéstani kérdésre, további szófejtésre utalnak.) És noha a szerző aligha tekintette véglegesnek cikkeit, együtt pedig monográfiává is félt volna rendezni (hiszen éppen az összevetésekből derül ki, mennyi minden maradt még tisztázatlan), most mégis itt a munka előttünk: a magyar vallástörténet fontos adattára, történeti szemantikánk egyik legérdekesebb, önálló monumentuma.

Jagamas János—Farágó József: Romániai magyar népdalok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974.

Vargyas Lajos

Régóta készülő, régóta várt könyvet kap végre kézbe a magyar olvasó. 1954-ben kezdett hozzá a Bukaresti Folklor Intézet Kolozsvári Osztálya (a jelenlegi Etnográfiai és Folklor Osztály) a jelen gyűjtemény összeválogatásához, hogy az egész romániai magyar népdalgyűjtés eredményét adja közre egy olyan kiadványban, amely az intézet tulajdonában lévő teljes anyagot méltón képviselje. Aki egy kicsit is járatos a magyar népi műveltségben, tudja, mit jelent egy ilyen vállalkozás a népzene-kutatás számára: a magyar nyelvterület leggazdagabb, legarchaikusabb területeinek népzenejét bemutatni abból az új gyűjtésből, amely a régi, ismert székely terület mellett már fölfedezte a Mezőséget is, és a korábban fölfedezett Moldva hagyományait is részletesebben, mélyebben tárta föl. Ez a 10 000 darabra rúgó gyűjtés publikáció nélkül szinte hozzáférhetetlen volt a magyar kutatás számára; érthető, ha évről évre vártuk megjelenését. S ha ez a kötet, amit 1955-ben lezártak (addig adnak benne áttekintést az Intézet gyűjtőmunkájáról), valóban az ötte-

nes évek végéig megjelenhetett volna, hatása sokszorosan felülmúlta volna a mostanit. Az eltelt hosszú évek során ugyanis sokféle magánbuzgalom, sőt hivatalos csere-utazás és közös gyűjtés is lehetővé tette a romániai népdal és néptánc megismerését, megjelentek KALLÓS nagyjelentőségű könyvei, és ami az ötvenes években szenzáció lett volna, az ma már ismert (sőt Gyimes tekintetében jobban ismert) és számon tartott része a magyar közműveltségnek. A magános kezdeményezés is mindig fürgebb, mert kötetlenebb, mint a sokféle akadályon át bukdácsoló hivatalos tevékenység. (A zenei szerkesztő JAGAMAS időközben megvált az intézettől, maga az intézmény háromszor kapott új szervezetet és új nevet.) Am a közben lefolyt húsz esztendő sem tette időszerütlenné a gyűjtemény megjelentését. A gazdag tartalmú kötet megkésve is igen fontos ismereteket közöl a romániai magyarság népzenei és népköltészeti hagyományairól. 350 dalt kapunk benne, köztük 304 régi dallamot és 46 új stílusút; többnyire egy-egy típust, de néha ugyanabból két (három) változatot is. A dalok a romániai magyarság egészétől vannak összegyűjtve, főképpen Közép-Erdély (Mezőség, Kalotaszeg, Maros és Küküllő mente), Moldva és a székelység területéről; kisebb részben azonban Gyimes, valamint az Alföld peremei is képviselve vannak (Bihar, Szilággy, Szatmár területe). Nagyon fontos újítás, hogy a jegyzetekben minden dallamhoz megkapjuk variánsainak számát és földrajzi elterjedését (természetesen 1955-ig kapott adatokkal), sőt eltéréseit kadenciában, szótagszámban, esetleg záróhangjában is. Sőt ezen túl is kapunk áttekintést a gyűjtésről: külön mutató tünteti fel megyék és községek szerint a gyűjtött dalok számát. Minthogy a Mezőség és a vele határos területek erősen képviselve vannak az anyagban, így az ott kialakult „Jaj-nóták” — vagyis a sorszámában és szótagszámban váltakozó dallamok is, ezek a variáns-áttekinetek megbecsülhetetlen felvilágosítást nyújtanak ezekről a dallamokról, amelyeknek törvényszerűségeit most kezdjük vizsgálni.

Az is szerencsés újítás ebben a kiadványban, hogy a dallam mellett a szöveg is méltó helyet kap a magyarázatokban: minden dallamhoz dallam- és szöveg-jegyzet járul. Míg a dallam-jegyzetekben JAGAMASnak elég szinte csak a típust jelezni a kézikönyvekben előforduló variánsra hivatkozva, hiszen a népzene kutatás eddigi eredményei alapján ezzel már majdnem mindent meg is mondott róluk, addig FARAGÓnak alig valami előmunkálatra lehetett támaszkodnia a szövegek értelmezésében, tehát részletesebb magyarázatokba bocsátkozik még akkor is, amikor csak a figyelmet hívhatja föl a dal szépségére vagy a tartalom valamely elemére.

Meglepő, milyen sokszor tud kimutatni folklorizálódott műköltői szövegeket, és pedig nemcsak nagyobb költőktől, PETŐFITŐL és (sokat) CZUCZORTÓL, hanem sokszor kis helyi poétáktól is. (Talán a válogatásnak is volt része benne?) Ugyanakkor lehetőség szerint megadja a dalok változatait az összmagyar anyagban is, valamint a kimutatható funkcióját. Ebben a tekintetben természetesen tájékozottabbak a szerzők a romániai magyarság viszonyaiban, ahol saját gyűjtőtapasztalataikra építhetnek, mint összmagyar viszonyokban. Így pl. az „Édesanyám sok szép szava” kezdetű szövegnél — igaz, KATONA Imre nyomán — bujdosó és rab-szövegeket emelnek ki főfunkcióként, holott ez jellegzetesen lakodalmas, menyasszony-búcsúzó szöveg (lásd *Áj falu zenei élete* 2. sz. és a hozzáfűzött magyarázatokat, valamint MNT III/A 142., 144. és 384. sz.-ot, sőt saját közléseik adatait is); maga a szöveg világosan lány ajkára illik inkább, aki idegen családba kerül — „Mer az idegen az első”! —, a többi alkalmazás csak másodlagos lehet. A 93. dalszöveg sem olyan egyedülálló, ha nem szó szerint nézzük, hanem tartalma és szimbolikája szerint: „Zúg az erdő, zúg a mező, Nem tom mi zúgása? Talán bizony XY a lovát itassa” közeli rokona. Az 1955-ben történt lezárás okozza, hogy a 174. számmal (Törökfi Gyurica) azt olvassuk, hogy ezt az utolsó pillanatban sikerült följegyezni a 80-on felüli asszonytól, mert a faluban mások nem ismerik; azóta KALLÓS közölte a falu egy másik asszonyától más dallammal, mint Görögfi Gyuricát.

FARAGÓ látható büszkeséggel „helyesbíti” kimutatásaimat, „feloldja a megszorítást”, amelyben egy-egy ballada ritka voltát állapítottam meg Erdélyben. A számszerű szaporodás persze nem mond ellene annak a ténynek, hogy bizonyos típusok újabban kezdenek elterjedni Erdélyben és Moldvában; az arányok sem nagyon változnak meg ezáltal, mert ugyanekkor ezek a Magyarországon „divatos” típusok nálunk is nagyobb számban gyűlnek össze. A Halálatáncoltatott lány-t évekkel ezelőtt még csak 200 darabbal tudtam KRIZA Ildikó rendelkezésére bocsátani; tavaly lezárt anyagomban már 440-re rúgott a számuk, s azóta is vagy 30 jutott el kezeimhez. Számszerűen majdnem pontosan azonos a Halálfaltélt hűga (Fehér László) esete. Eppen a Halálfaltélt hűga balladánál látszik világosan, hogy az újabb romániai följegyzések friss jövevények Magyarország felől; hiszen még dallamaik is jellemzően alföldi pásztordallamok. A 244. sz.-ról meg is jegyzi JAGAMAS, hogy ennek az alföldi dallamnak mind a 11 változata a Fehér Anna szövegével jár együtt. Itt egyedül az a tény fontos, hogy a ballada-anyagban is kirajzolódna bizo-

nyos dialektikus-különbségek körvonalai. (Amelyek legalábbis az utolsó 200 évben léteztek; a korábbi időre már csak sejtéseink vannak.)

Az „Elszaladt a ménes” betyár-balladát is jól ismerjük magyarországi anyagból; hőse nem a szétszóródott nyáj miatt kerül börtönbe, hanem „marha-hajtásai” miatt. S a 238. sz. 2. vsz. „Hidegségen esik az eső” nálunk országszerte együtt jár ezzel a dallammal.

Feltűnő, mennyire tartózkodik FARAGÓ mindennemű összehasonlító és történeti eredménytől balladáinknál. Pedig talán ezek is érdekelték volna az olvasókat. „Nemzetközi rokonság” kifejezés egyetlen egyszer fordul elő jegyzeteiben, amikor a Vitéz és Kegyesről írt sajtát, összefoglaló cikkét idézi.

Néha egy-egy dallam-utalást is másként tudunk megítélni a nagyobb anyag ismeretében. A 200. sz. szerintünk inkább a Pt 306 típusába tartozik; a 65. sz., amelynek váza egy szo-la-do're' tetragon-mag, bizonyára a 60. sz.-mal rokon, ahol ugyanez a váz még kivethető, s nem a nagyívű 61-gyel; s a 284.sz.-ot „jaj-nótáink” ismeretében inkább 9 sorosnak minősítenénk, mint 5 sorosnak.

De mit jelentenek ezek az apróságok a kőtet nagy ajándékaihoz képest: a 350 darab kiválasztásához, a végtelen türelemmel és pontossággal lejegyzett 350 dallamhoz, amelynek nagy többsége gazdagon áradó díszítményekkel ékes; a jegyzetekben adott nagyvonalú tájékoztatásokhoz, a gondosan összeállított dallam- és szöveg-mutatókhoz, egyáltalán a teljes romániai magyar népdal keresztmetszetéhez képest, amit a kőtet nyújt az olvasónak. Ahol olyan csemegéket is kapunk, mint a szo-végű 7. és 12. sz. a Mezőség széléről és a Maros menti Magyarózdrol, hogy a gyimesi, mezősi és moldvai szo-pentatonia köre ezzel is kiszélesedjék; a 196. sz., do-végű változata egy 40 variánsában la-végű ötfokú dallamnak; a 237. sz., a dunántúli „Volt nekem egy kecském” moldvai változata, ami a jegyzetben említett három trunki adattal együtt komoly háttérrel ad annak a két moldvai dallamnak, amit a MNT VI. kötete KALLÓS gyűjtéséből közölhetett ehhez a tipikusan dunántúli dallamhoz. Vagy mint a kőtet balladáit, a Falbaépített feleség Beszterce-Naszód megyéből vagy a Zsvány felesége változatai és 30 archivális változatának felsorolása, a sok közép-erdélyi változat az addig csak székelyektől és csángóktól ismert balladákhöz. Még az Alföld dalaiból is kapunk ritkaságot: az 57. sz. Köröstárkányról az idézett BARTÓK-darabbal, valamint saját Békés megyei (közöletlen) adatommal együtt már szinte „típus-sá” emeli a sokáig egyedüli — és hibásnak minősített — darabot. („Normál” változatai: Sz. Nd. 105, 102, BARTÓK 19., vö. Ethn. 1947, 300.)

Mindent egybevetve, kitűnően szerkesztett, jól válogatott, alapos felkészültséggel készült gyűjteményt kaptunk a magyarság legnemesebb hagyományából, amiért hálásak vagyunk a szerkesztőknek (és munkatársaiknak), a Kriterion Kiadónak és mindenkinek, akinek része volt benne, hogy ez az eredmény megszülethetett.

Édesanyám rózsafája. Palóc népdalok. A CSEMADOK megbízásából gyűjtötte és összeállította ÁG Tibor. A bevezetőt írta TŐZSÉR Árpád. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1974.

Vargyas Lajos

A szlovákiai magyarság ad hírt magáról népdalain keresztül ebben a gyűjteményben. Egy csendben folyó, de igen jelentős munka első bemutatkozása ez a könyv. A szlovákiai magyarság hagyomány-feltáró és hagyomány-ápoló tevékenysége méltó párja a romániai magyarokénak, bár intézményileg talán nincs olyan előnyös helyzetben; de azért a lélekszámhoz viszonyítva számszerűen sem marad el mögötte. S ha kutatóintézeti állásokkal nem is rendelkeznek, mint a kolozsváriak, de rendezhetnek „Röpülj Páva” népdalvetélkedőt a pozsonyi TV közvetítésében, amivel a romániai magyarok nem dicselkedhetnek. Pedig ez a hagyomány feltárásában és népszerűsítésében is igen jelentős tényező, s eredményével magában a gyűjteményben is találkozunk, amikor ilyen vetélkedőn felszínre kerülő darabot adnak közre.

A gyűjtőmunkát 1951-ben kezdte meg ÁG Tibor, s azóta is ő jár az élén, szerencsére nem egyedül, mert munkatársakat is sikerült maga mellé szerveznie. Az eddig egybegyűlt anyagban a közölt beszámoló szerint 7000-et is meghaladja a népdal, 500 körül van a ballada, összegyűlt 4000 kiolvasó és mondóka; több ezer gyermekjáték és szokás-leírás, végül több ezer méter táncfilm készült. Imponáló mennyiség, és tudjuk, hogy a minőség